

І.П. Акіншева, Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка

ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ФРАНЦУЗЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ „АННАЛІВ”

І.П. Акіншева

Вивчення соціальної історії в дослідженнях французької історичної школи „Анналів”

Ця стаття аналізує вивчення соціальної історії французькою історичною школою „Анналів”. Діячі школи „Анналів” твердо обстоювали народознавчу концепцію історії.

Ключові слова: соціальна історія, народознавча історія, тотальна історія.

И.П. Акиншева

Изучение социальной истории в исследованиях французской исторической школы «Анналов»

Данная статья анализирует изучение социальной истории французской исторической школой «Анналов». Представители школы «Анналов» твердо отстаивали народную концепцию истории.

Ключевые слова: социальная история, народная история, тотальная история.

З другої половини ХХ ст. у суспільствознавстві поглиблюється процес переосмислення уявлень про суспільство, механізми його функціонування, а також уявлень про людину та її місце в динамічному світі. У 60–70-х роках ХХ ст. на стику історичної й соціологічної тематики в західній науковій традиції склався основний напрям – дуже плідна дослідницька практика, що спиралася на міждисциплінарну методологію, цілісне осмислення життя суспільства та людини, сучасного соціального прогресу. Це було результатом виникнення нового напрямку історичної науки у Франції, Німеччині, Великій Британії, Італії та ін. країнах – так званої соціальної історії.

Мета статті полягає у висвітленні актуального питання вивчення

соціальної історії в дослідженнях французької історичної школи „Анналів”.

Напрямок „соціальна історія” виходить з того, що історія як наука досліджує насамперед соціальну реальність, соціальні зміни в суспільстві, а також вплив їх на суспільство взагалі та на людину зокрема. При цьому соціальне розуміється як сукупність тих чи інших властивостей та особливостей суспільних стосунків цього соціуму, інтегрована в спільну діяльність окремих індивідів чи груп людей у конкретних умовах міста та часу, що проявляється в їхньому ставленні один до одного, до свого становища в суспільстві. Іншими словами, історію можна вважати наукою, що досліджує минуле суспільства як процес, який твориться людьми та є результатом людської діяльності [1, с. 10–13].

У такому розумінні історія постає як соціальна. Термін „соціальний” трактується словниками як „пов'язаний з життям і стосунками людей у суспільстві, породжений умовами суспільного життя певного середовища, ладу” [2, с. 1164]. Під соціальною історією розуміють частину історичного знання, що вивчає умови суспільного життя, спосіб життя різних груп і верств населення та стосунки людей на різних етапах соціогенезу. Об'єктом уваги соціальної історії є соціальні структури й соціальні інститути суспільства в цілому, історія повсякденного життя людей, які створюють групи, верстви й спільноти, історія життя окремої конкретної людини.

У коло питань, які вивчає соціальна історія, входять:

- суспільство в цілому як складна соціальна система, що розвивається;
- умови суспільного життя певного середовища, ладу;
- зміни станів соціального життя, структур його організації поряд з еволюцією форм та змісту економічного, політичного та культурного життя;
- форми соціального життя, що характеризуються великою часовою тривалістю існування;
- історія повсякденності, тобто спосіб життя пересічного населення, породжений умовами суспільного життя певного середовища, ладу.

Цей новий напрямок у методології історії пов'язується з діяльністю

французьких істориків широковідомої школи „Анналів” – М. Блока, Ф. Броделя, Л. Февра. Позитивною рисою поглядів засновників школи був захист виключної важливості історії як науки, відстоювання тези про її високу соціальну значущість, розуміння необхідності змінювати уявлення істориків про предмет і методи їх науки відповідно до загального ритму розвитку наук як природничого, так і гуманітарного профілю [3, с. 8–15].

Діячі школи „Анналів” твердо обстоювали людинознавчу, народознавчу концепцію історії, відмовившись відтворювати на папері історичний процес на основі державних документів. Так, у праці „Бої за історію” Л. Февр писав: „Історія – наука про людину, про минуле людства, а не про речі або явища. ...Наука про безперестанні зміни людських суспільств, про їх постійне й неминуче пристосування до нових умов існування – матеріальних, політичних, моральних, релігійних, інтелектуальних” [4, с. 19–36].

Французькі історики цієї школи створили фундаментальні праці, що поклали початок вивчення соціальної історії паралельно з економічною, політичною історією, наприклад, „Матеріальна цивілізація і капіталізм” (1963). Суть своєї книги Ф. Бродель пояснив так: „Людина обличчям до свого повсякденного життя”. Ця книга відрізняється незвичним замислом, оригінальністю побудови й викладу. Розпочинається вона розповіддю про „хліб насущний” та його різновиди на всіх континентах – власне хліб, рис, кукурудзу тощо. Наступний розділ присвячений усім іншим видам продуктів – м’ясу, жирам, рибі, овочам, цукру, пряностям, солям і всім видам напоїв. Четвертий розділ розповідає про житло й одяг людей, причому Ф. Бродель не залишає поза увагою, наприклад, підлоги, стіни, стелі, двері, вікна, печі в усій різноманітності їх залежності від часу й простору. У п’ятому й шостому розділах учений вивчає джерела енергії й двигуни, розглядаючи тваринну силу, парус, дерево, вугілля, залізо, найважливіші технічні пристосування. У всіх деталях висвітлюється історія шляхів сполучення. Останні розділи присвячені грошовому обігу, великим містам світу (зокрема, Пекіну, Санкт-Петербургу, Парижу, Лондону тощо) [5].

На думку автора, розгляд житла й одягу людей є дуже важливим, оскільки ці елементи структури повсякденного життя дають змогу розглянути паралельно життя бідних і багатих. Адже де ще розкіш могла виявити себе краще, ніж у цих галузях, що дають такий великий вибір: у будинку, в умеблюванні, у костюмі? Однак для історика важливі не тільки соціально-класові висновки щодо дослідження житла та одягу, а й власне людиновимірні, соціально-психологічні міркування, бо саме оселя, помешкання (крім одягу) найбезпосередніше впливають на щоденне життя людей.

Таким чином, Ф. Бродель реалізує досить своєрідну історіософську концепцію: відокремлює матеріальну цивілізацію від економічного життя й від капіталізму. Матеріальна цивілізація, за його словами, – це „нижній поверх”, рутина – усе те, що переходить у спадок, „елементарне життя”, те, що з великими зусиллями піддається змінам. Під економічним життям Ф. Бродель розуміє „вищий поверх”, більш привілейований, що стоїть над повсякденним життям. І, нарешті, над ним висить „третій поверх” – капіталізм. Так, на його думку, у трьох планах повинно проводитися й історичне дослідження: „Матеріальне, повсякденне життя, чисто рослинне, малозначне; економічне життя більш розчленоване, продумане, що являє собою правила майже природної необхідності; і нарешті, функціонування капіталізму, який наступає на всі форми й економічного, і матеріального життя”.

Зазначимо, що, розповідаючи про механізми виробництва й обміну, Ф. Бродель запропонував бачити в економіці будь-якого суспільства два рівні „структур”: життя матеріальне й життя нематеріальне, що охоплює людську психологію. Другий рівень і був названий ним „структурами повсякденності”. До них учений відніс те, що оточує людину й опосередковує її життя день у день, – географічні й економічні умови життя, трудову діяльність, потреби (у житлі, одязі, лікуванні хворих), можливості їх задоволення (через техніку й технології). Для такого всебічного вивчення був необхідний аналіз взаємодій між людьми, їх вчинків, політичної організації соціуму („соціум” – людська спільнота як результат форм діяльності людей, що склалися історично [2, с.

1164]). Кінцевою метою „тотального вивчення” минулого (так Ф. Бродель назвав цей підхід) повинно було стати виявлення якогось інваріанта – незмінної величини, присутньої у формах побуту цієї історико-культурної спільності.

Дослідження іншого представника школи „Анналів” М. Блока з аграрної історії середньовіччя спиралися на економічну науку, соціологію, психологію, археологію, фольклор, етнологію.

Отже, засновникам школи „Анналів” належить розробка положень про глобальність, тотальність предмета історії, необхідність вивчати все багатство минулого життя в різноманітності взаємодіючих чинників історичного процесу, причому життя вивчається в такому випадку в широкій перспективі: від життя окремої людини до процесів на рівні історії країн і всього людства в цілому. Разом з тим, представники „Анналів” вважали, що вивчення французької чи іншої національної історії треба здійснювати не окремо, а разом із всесвітньою (глобальною) історією.

Тотальна історія не могла не стати міждисциплінарною; це було наступною найважливішою методичною парадигмою школи [6, с. 87–89]. Так, наприклад, Л. Февр писав, що історик повинен вивчати цивілізації, первинним центром яких є людина. Історія, на його думку, має здійснювати синтез результатів досліджень усіх наук про людину.

М. Блок, Ж. Лефевр, Л. Февр увели в науку ключове поняття ментальності, дали блискучі зразки його вивчення та визначили шляхи подальших досліджень у цій галузі. Вони розуміли, що історія як наука про людину повинна дошукуватися сенсу її діяльності, обґрунтовували необхідність діалогу історії з психологією, спеціальних досліджень з проблем історичної психології. На думку Л. Февра, необхідно вивчати ментальність людини певного суспільства в співробітництві з археологією, економічною наукою, історичною географією, семантикою тощо.

Сучасні нащадки цієї школи стверджують, що історія ментальності (менталітет – специфічний спосіб сприйняття й роз’яснення (інтерпретації) нацією свого внутрішнього світу й зовнішніх обставин [7, с. 204]) допомагає

вивчати соціальну історію. При поєднанні історії ментальності з історією суспільних структур у центрі уваги дослідника також опиняється специфіка людського досвіду переживання подій та процесів, а ментальність розкриває внутрішні логічні зв'язки різних систем мислення й поведінки, які відповідають способу життя людей, виступаючи в ролі „внутрішньокультурного інтегратора” [8, с. 32].

Школа „Анналів” суттєво поновила погляди істориків на проблеми епістемології (теорія пізнання) історичного знання. Вона сприйняла формулу позитивістської історіографії, згідно з якою „історія робиться” за документами. Це було для Л. Февра та М. Блока запорукою добросовісності дослідника. Представники школи „Анналів” вважали, що історик повинен починати свої розвідки з архівів, але спочатку він має сформулювати проблему, його пошук веде загальна ідея, філософська теорія, яка служить для пояснення фактів, дає змогу встановлювати причини явищ, відкривати закони розвитку людства.

„Анналі” пропагували також розширене розуміння історичного джерела, вимагали від істориків звернення до аналізу даних економічної науки, статистики, демографії, психології та ін., що, у свою чергу, висувало нові, підвищені вимоги до професійної підготовки історика. За таких умов історичні знання як надбання загалом окремої гуманітарної дисципліни мали стати фундаментом її перетворення в усеосяжну синтезовану науку про людей на різних етапах людства.

Таким чином, представники школи „Анналів” зробили вагомий внесок у розвиток історичної науки. Дослідження цієї школи дали поштовх основним напрямам соціальної історії, які й сьогодні залишаються актуальними. Серед них, зокрема, положення про:

- виключне значення дослідження повсякденного життя людей при вивченні історії тієї чи іншої країни, а отже, потребу в мікроісторичних дослідженнях;

- необхідність синтезу даних та методів різних суспільствознавчих наук у вивченні явищ минулого;

- потребу розгляду історії будь-якої країни в контексті всесвітньої історії;
- вивчення ментальності суспільства чи частини суспільства як запоруки кращого розуміння тієї чи іншої епохи;
- використання історичних документів та різноманітних джерел, що залучаються до вивчення іншими суспільствознавчими науками, при вивченні явищ, подій і процесів минулого.

Наголосимо, що розгляд соціальної історії є актуальною темою в історичній науці на сучасному етапі. Цей напрям почав своє існування в дослідженнях школи „Анналів” та має свій розвиток у багатьох країнах Європи. Науковці Німеччини, Великої Британії, Франції, Росії та інших країн вважають, що вивчення політичної, економічної, культурної історії неможливо без розгляду соціальної історії, оскільки вона дає змогу глибше пізнати соціальні процеси всередині суспільства.

Література

- 1. Викладання історії XX ст. на прикладі України та інших європейських країн** // матеріали інформ. міжнар. семінару. – Д., 1996. – С. 10–13.
- 2. Великий** тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2002. – С. 1164.
- 3. Бессмертный Ю. Л.** „Анналы”: переломный этап? // Одиссей. Человек в истории. Культурно-антропологическая история сегодня. – М. : Наука, 1991. – С. 8–15.
- 4. Февр Л.** Бои за историю. – М. : Наука, 1991. – 629 с.
- 5. Бродель Ф.** Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV – XVIII вв. – в 3 т. – М. : Прогресс, 1986. – Т.1. – 622 с.
- 6. Таран Л. В.** Рівень наукового пошуку в XX столітті: французька школа „Анналів” // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. – Х., 1996. – С. 87–89.
- 7. Український педагогічний словник** / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 204.

8. История ментальности, историческая антропология / под ред. А. Я. Гуревича. – М. : Наука, 1998. – С. 32.

I.P. Akinsheva

A study of social history is in researches of French historical school „Annalu”

This article analyses the study of social history French historical school „Annalu”. Figures of school „Annalu” firmly defended conception of ethnology of history.

Keywords: social history, history of ethnology, total history.

Відомості про автора

Акіншева Ірина Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових інтересів: вивчення соціальної історії в країнах Ради Європи.